

Nieuwsbrief

Vrienden van de Antwerpse Madonna's

Afgiftekantoor Antwerpen

Halfjaarlijks tijdschrift, nr. 4 [3de jaarg. (2004), nr. 1]

vu: R. Vanoystaeyen,

Vremdesesteeweg 92, 2530 Boechout

Nieuwsbrief Vrienden van de Antwerpse Madonna's

't zit
in de familie

Beeldengroep H. Familie,
Oudemansstraat 34 – Sint-Paulusplaats
(februari 2004)

Voorwoord

Bij het begin van het nieuwe werkjaar 2004 bieden wij onze Vrienden, onze erkentelijkheid voor hun betrokken blijven bij het bewaren van de madonnabeelden.

De woorden gesproken door Etienne van Caster op 30 augustus 2003 in de binnenkoer van het Huis "De Gulde Hand" geven hier tevens uitdrukking van:

« Antwerpen, onze stad, vermaard om haar Mariadevotie en haar madonnabeelden, verheugt zich vandaag. Wij kunnen aan de lange lijst van deze beelden een nieuwe Madonna bijtellen en dan nog wel in een prachtig decor.

Onze vereniging 'Voor Kruis en Beeld' weet hoe moeilijk het soms is een beeld te herstellen of te plaatsen.

Dan is de eigenaar van het pand waartegen het beeld komt te staan onvindbaar, of werkt tegen. Dan zijn er moeilijkheden met de sokkel, dikwijls gebrekkig en verweerd, met de nodige aannemingswerken en de te voorzien stelling. Dan is er de af te leggen lijdensweg voordat het beeld hersteld geraakt,

overschreden voorziene termijn, onvoorziene bijwerken, enz...

In de Zirkstraat verliep alles als vanzelfs.

Het was een waar genoeg deze plaatsing te bespreken met de eigenaar, de familie Bernad, en in het bijzonder, met mevrouw Carmen Bernad. Wat de sokkel en plaatsing betreft, zorgde mijnheer Louis, van het huis Bernad, in snel tempo en op deskundige wijze voor de stabiliteit van het geheel. Zonder veel woorden, troetelde ons medelid Ward Buys dit eerder zware beeld, fleurde de polychromie op en herstelde het beeld waar nodig.

Voor mevrouw Carmen Bernad, voor mijnheer Louis, voor Ward Buys, en alle vrienden, vraag ik een hartelijk applaus. Dank u. »

Rechtzetting en aanvulling

zie 'Nieuwsbrief...' 3, 2de j. (2003), n°. 2, pagina 5

Gaston Van Bulck - voorzitter van de Heemkundige kring Gitschotelbuurschap, voelde zich een beetje verveeld met een uitspraak die we hem in de mond legden i.v.m. het in de Zirkstraat herplaatste beeld:

"In verband met het Borgerhoutse Mariabeeld denk ik wel dat het wat overdreven is te spreken van een 'overlevering'. Het zou zo wel kunnen zijn, maar dat is alleen maar een overweging geweest van mijzelf. Er zijn immers nog andere mogelijkheden."

Hoe dan ook, in een anoniem eind-19de-eeuws handschrift (1) wordt het beeld besproken. De haast onbekende Borgerhoutse beeldhouwer Jan Storms, maker van twee altaren voor de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuw (2), wordt hierin als maker van de Madonna genoemd, het beeld zou dateren van 1857. De auteur preciseert dat de plaatsing ervan gebeurde in mei (vermoedelijk 1857). Hij spreekt ook van de 'gothiken troon' en 'gothiek voetstuk' en de 'kruis roede' (kruisstaf) als attribuut van het Jezuskind. Al deze elementen verdwenen pas min of meer recent.

(1) « Kapellekensstraat en Turnhoutschebaan. O.L.V. met het kindje Jezus aan hare hand. Effen voetstuk. In 1857 door Jan Storms vervaardigt en in de mei maand alhier opgerecht.

Dit beeldeken staat onder eenen gothiken troon en gothiek voetstuk. Het kindeken staat voor de heilige maagd geplaatst: en houdt eene lange kruis roede in de hand. »

Anoniem : " De lieve-vrouwbeelden van Antwerpen", handschrift, ca. 1868-1886. Provincie Antwerpen, Dienst Cultureel Erfgoed, Dossier Onze-Lieve-Vrouwbeelden, fol. 19v^o (zonder referentienummer – Het zgn. 'Hs1491').

(2) In 1854 werd een altaar van Onze-Lieve-Vrouw in de noorderbeuk geplaatst. Het jaar van de plaatsing van het altaar van de H. Erasmus in de zuiderbeuk wordt niet vermeld. Zie: Jan-Baptist Stockmans, "Deurne en Borgerhout sedert de vroegste tijden tot heden", III, Antwerpen, 1975, p.133 (reprint: Braeckmans : Brecht, 1895-1899).

Bas-reliëfs 'Den Peirboom': de vier tafereelen uit het leven van de H. Familie worden geflankeerd door gestileerde lelies. Ze dateren uit 1731 en worden toegeschreven aan de Antwerpse beeldhouwer Cornelis Struyf (1687-1743). - [Hs1491, fol. 18 r°]; 'Hs1491' is in dit nummer vermeld op p. 2, onderaan.

Het onderwerp dat dit jaar wordt aangeboden is voor ons die zo vertrouwd zijn met beelden van moeder en kind, 'gewone materie'. En toch... op een dag even stilstaan bij dit thema, en het laten rijpen!

- De schrijnwerkers vieren Sint-Jozef, die zijn beroep van timmerman in Nazareth uitoefende, als hun patroonheilige. Op het huis 'Den Peirboom', Hoogstraat 62, in 1704 ambachtshuis van de schrijnwerkers, vindt je 'n open-geslagen mini-fotoalbum van de H. Familie, in vier reliëfs: het huwelijk van Maria en Jozef, de vlucht naar Egypte, de terugkeer uit Egypte en Jozef in zijn werkplaats waar de jonge Jezus hem behulpzaam is.
- Een gevelreliëf in de Steenhouwersvest 31 beeldt de huisnaam 'de Vlucht naar Egypte' uit. Dit als allusie op de Antwerpenaren die omwille van politiek-religieuze overtuiging hun stad verlieten.
- Op de hoek Oudemansstraat - Sint-Paulusplaats staat een gevelbeeld, in 1865 gebeeldhouwd door De Boeck en Van Wint, hetgeen we binnen onze

christelijke cultuur 'de Heilige Familie' noemen. Maria, de kleine Jezus en Sint-Jozef worden in de evangeliën genoemd als dé familie waar Gods Zoon, Christus, belicht wordt.

Reeds van bij zijn geboorte werd dit kind geëerd door eenvoudigen en wijzen, vervolgd door een achterdochtig despoot, zodat het gezin genooddaakt werd te vluchten naar het buurland Egypte. De kleine Jezus heeft dus rondgekropen in Egypte. Na hun definitieve terugkeer in Palestina woonde hij met zijn ouders in Nazareth. (Zie afb. kaft)

In de meeste West-Europese talen heeft het woord 'familie' tegenwoordig twee hoofdbetekenissen. Enerzijds verwijst het naar een gehuwd koppel en hun kinderen, het 'gezin', anderzijds naar een ruimere kring van bloed- en aanverwanten, de 'familie'. De traditionele samenstelling van dat gezin is zich de jongste jaren aan het wijzigen, net als de verdeling van de huishoudelijke taken tussen de geslachten.

Maak u vrij, en volg de verschillende activiteiten u aangeboden gedurende de Erfgoeddag, op zondag 18 april 2004.

Madonna met Kind in bruikleen aan 'Mariahove' in Bellem (Aalter) 29 november 2003

Toeval of niet maar op dezelfde dag dat Rudi Mannaerts, proost van *Voor Kruis en Beeld*, in het populaire radioprogramma *Somers en Verschueren* zeer plastisch uitleg gaf over het Mariabeeld in zijn parochiekerk, dat in het 'modejaar 2001' door kledingontwerpster Ann Demeulemeester werd gekleed, trokken een dertigtal leden én *Vrienden van de Antwerpse Madonna's* richting Bellem.

Bellem is een klein dorpje in de landelijke streek van het Meetjesland op de grens tussen Oost- en West-Vlaanderen. Hier bevindt zich een domein van 25 ha met een neoclassistisch kasteel uit 1850.

Het bisdom Gent kon dit domein met kasteel aankopen en richtte er een ontmoetingscentrum op met de mooie naam 'Mariahove'. In dit open huis werden wij verwelkomd door Dom Pieter Batselier osb, directeur van het centrum.

De eucharistieviering werd opgedragen met de bijzondere intentie voor de overleden leden en weldoeners van de vereniging. Naar aanleiding van het begin van de advent belichtte Dom Pieter het kerkelijk jaar. De slottoespraak van de voorganger stond in het teken van de drie V's nl. "*vriendschap, vrede en vreugde*".

Na de viering hebben we even rondgekeken in de stijlvolle kapel met haar

Bij de foto's

Linkerpagina: het echtpaar Leclair, de schenkers, voor het beeld.

Hieronder: Dom Pieter en Etienne van Caster bij de ondertekening van de akte.

Onderaan: in de kapel. (Foto's: Leclair)

monumentale deuren, prachtige schouw en sobere kruisweg. Een onvergetelijke blikvanger was de altaartafel gedragen door een kunstwerk in brons dat de H. Drie-eenheid symboliseert. Opvallend was de rood doorschijnende steen, het hart van Christus figurerend. De Aalsterse kunstenaar Marc de Bruyn creëerde dit kunstwerk voor het college van Dendermonde, waar Dom Pieter voorheen directeur was. Bij de sluiting ervan werd het kunstwerk naar *Mariahove* overgebracht.

Nu was de tijd aangebroken om het beeld, een Madonna met Kind, over te dragen. Dom Pieter verwoordde het zo mooi: "*dit madonnabeeld zal schitteren als een ster in Mariahove en welgevallig de passanten in dit druk bezochte centrum gadeslaan*".

Een nis, vlak bij de ingang fungeert als nieuwe locatie. Na het tekenen van de leenakte werd het officiële gedeelte afgesloten met woorden van dank aan de familie G. Leclair, schenkers van dit 18de-eeuwse gepolychromeerde gevelbeeld. Dat moest beklonken worden met een sprankelend aperitief!

In de verzorgde eetzaal werden we vergast op een waar feestmaal! In gezellige sfeer werd er nog nagepraat.

Om de kosten van onderhoud der Antwerpse Madonna's te blijven dekken, bood de ondervoorzitter feestkaarten aan getekend of geschilderd door respectievelijk de Heer Etienne van Caster en Mevrouw Ingrid Berndsen. Hartelijk dank aan iedereen die deze mooie dag mogelijk maakte! Blij dat ik erbij mocht zijn.

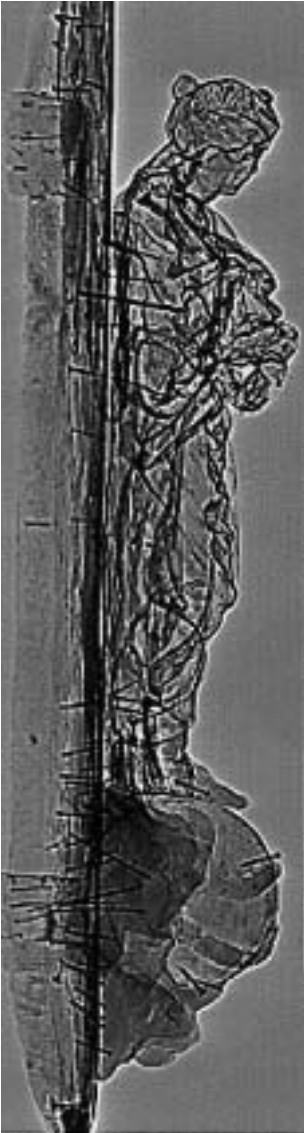
Elly Rouchet-Dedroog

Madonna van de Kuipersstraat doorgelicht

Toon Van Campenhout

Scan: de verschillende onderdelen zijn met ijzeren nagels vastgezet.

Deze madonna maakt deel uit van het rijke Antwerpse patrimonium dat reeds eeuwen gevels en straathoeken siert. Deze Antwerpse sculptuur dateert uit de 18de eeuw, waarvan Walter Pompe de meest representatieve vertegenwoordiger is.

Bij de ontmanteling van de luifel, zijn de geschilderde initialen 'TG' op het achterveld gevonden ter hoogte van het hoofd. De initialen werden aangebracht op de laatste overschildering, die werd aangebracht na 1934, maar waar deze echter op wijzen blijft een raadsel.

Iconografisch een heel alledaagse afbeelding, of toch niet?

Bij het bestuderen van dit beeld waren vroege beschrijvingen, of beter nog, afbeeldingen van groot belang. Dankzij de hulp van mevr. Sörnsen en de heer Strecker werd het mogelijk een beperkt beeld te schetsen met betrekking tot de historiek van deze madonna.

Uit de aangereikte informatie¹ konden we afleiden dat het madonnabeeld aan een muur hing van een binnenkoer die uitgaf op een gang aan de Kuipersstraat 22.

De oudst gekende beschrijving dateert van 1902², in *'Antwerpen vermaard door den erediens van*

De 'Rue des Tonneliers' in 1846 (plan Losson)

Maria', geschreven door A. Thyssen, worden alle beelden, verdwenen en nog bestaande, kort beschreven. In 1922³ verscheen een heruitgave waarin diezelfde auteur aangaf dat het "*beeldje der H. Moeder Gods*" in "*deerlijken toestand*" verkeerde.

Op een latere foto uit 1934 bewaard in het Stadsarchief, zien we duidelijk dat de motieven die op de globe en het achterveld aangebracht waren, gewijzigd werden.

Bij een bominslag in 1944, werd grote schade veroorzaakt in de onmiddellijke nabijheid van de Kuipersstraat. Dat vormde voor deze buurt, de onmiddellijke aanleiding tot het opmaken van een Bijzonder Plan van Aanleg. In 1947 werd opdracht gegeven om 447 woningen te saneren. Uiteindelijk werd op 4 maart 1957 het desbetreffende pand aan de Kuipersstraat, gesloopt en het beeld werd overgebracht naar het Volkskundemuseum (Antwerpen). Heden ten dage zijn er op deze plek (Vleeshuiswijk) sociale woningen en collectieve tuinen terug te vinden, het oude stratentracé bleef grotendeels bewaard.

In de Kuipersstraat, 1934
(Foto: Stadsarchief Antwerpen, SA035071)

Stilistisch gezien is het beeld dynamisch opgebouwd: diepe plooiën van het kleeft en de beweging die voortvloeit uit de contra-post houding. Een typisch kenmerk voor late barokke beelden, maar dergelijke uitvoeringen vindt men enkel terug in de 18de eeuw.

De beeldsnijder beoogt een contrast tussen lichte en donkere partijen, hij laat het licht over de uitstekende vormen van het gewaad spelen. Het beeld wordt voor een bepaalde plaats ge-

maakt, waar het een geheel moet vormen met ruimte, vorm en kleur.

I. Beschrijving van de toestand voor de behandeling

Het beeld was jarenlang blootgesteld aan het buitenklimaat. Het werd geteisterd door de hoge luchtvochtigheid, wind, sterke temperatuurschommelingen, ultraviolet licht, luchtverontreiniging en vandalisme.

Het beeld is aan de achterzijde aangetast door 'witrot' ⁴. Door het wisselend klimaat zijn er opstuwingen opgetreden ter hoogte van de polychromielagen.

Het beeld heeft vaak ingrijpende onderhoudsbeurten ondergaan, waardoor het gaandeweg samengesteld werd uit veel meer materialen dan enkel hout, en het onvermijdelijk gekenmerkt werd door vormverlies.

Bij de behandeling van een object wordt alles uitvoerig gedocumenteerd. Een belangrijk aspect is onder andere de fotografische documentatie van het beeld, waarbij opnamen vanuit verschillende hoeken, zowel voor- en tijdens de behandeling, worden gemaakt.

Alle ingrepen zoals het opstellen van een schadebeeld en het onderzoek naar de opbouw van de verschillende verflagen (resultaten van de stratigrafie) werden met behulp van de computer in kaart gebracht. De schade werd schematisch per kijkhoek ('aanzicht') opgetekend, waarbij problemen met de drager, lacunes, toestand van de schildering en gegevens aangaande de materiaaltechnische toestand van het beeld werden genoteerd.

Door de verschillende lacune-invullingen in de houten drager, was het onmogelijk om enkel via het stratigrafisch onderzoek, een volledige voorstelling te vormen met betrekking tot de opbouw van de verschillende lagen.

Daarom werd uiteindelijk geopteerd om een scan te nemen, zo werd duidelijkheid verkregen aangaande de opbouw en samenstelling van het beeld.

Met een scan wordt de opbouw en samenstelling van het beeld zichtbaar. Dit is een niet-destructieve manier om beelden te onderzoeken.

II. De originele technieken en materialen

De drager

Madonnabeeld en wereldbol werden uit lindehout vervaardigd (beiden afzonderlijk). Bij het vervaardigen van beelden opteerde men er altijd voor om te werken met kernhout, omdat dit gedeelte harder en minder aan vervorming onderhevig is. De beperkte aanwezigheid van voedingsstoffen (en dus minder kans op aantasting door insecten) in het kernhout speelde hierin een rol. Uit de resultaten van de scan is het duidelijk gebleken dat de wereldbol in het midden, een holte bevat die conisch

verloopt, wat er op kan wijzen dat de bol op de draaibank vervaardigd werd. Het achterveld (de plaat achter het beeld) daarentegen werd uit eikenhout vervaardigd.

Het scan-onderzoek gaf duidelijk aan dat er latere interventies zijn gebeurd op de Madonna. Zo is gebleken dat rechterhand, beide voeten, de wolkjes en engeltjes die zich rondom de wereldbol bevinden, uit plaaster vervaardigd zijn. Rondom het beeld is er ook plaaster gebruikt om de ruimte tussen het beeld en het achterveld op te vullen. De slang die zich op de wereldbol bevindt is dan weer uit mastiek⁵ gemodelleerd.

De verschillende houten onderdelen zijn met ijzeren nagels vastgezet. Aan de hand van de scan kunnen we vaststellen dat er een 60-tal nagels gebruikt werden om verschillende onderdelen te fixeren. De luifel die met nagels aan de bovenzijde van het achterveld bevestigd is, werd uit zink vervaardigd.

De grondlaag

De aangebrachte preparatielaag is samengesteld uit krijt/lijm en fungeert als drager voor de grondlaag en/of de verflaag. Hiermee werden barstjes, ruwheid en oneffenheden in het hout bedekt. Door het gebruik van een preparatielaag was het mogelijk graveringen, hoogte- en dieptereliëfs en incrustaties uit te voeren. De preparatielaag zorgt er eveneens voor dat de kleurintensiteit behouden blijft, en niet vervaagt zoals op onbehandeld hout.

Polychromie

Zoals eerder aangegeven heeft het

beeld in het verleden altijd in exterieur-omstandigheden opgesteld geweest. Na de demontage is het in een veel te droge opslagplaats/ruimte terecht gekomen. Bij het drogen heeft het hout vocht afgegeven en is het in volume verkleind. De polychromielagen zijn hierdoor opgestuwd. Door het ontbreken van onderhoud heeft er zich in de loop der jaren een dikke laag vuil op het object afgezet.

III. De behandeling

Het beeld werd in de eerste plaats lichtjes ontstof, om zo min mogelijk vuil vast te zetten bij het fixeren. De reiniging gebeurde met een zachte borstel van varkenshaar en een museumstofzuiger. Zo werden zonder te veel te wrijving stof, zand, enz., ... weggenomen. Losse onderdelen werden voor verplaatsing / transport gefixeerd of werden in polyethyleen-zakjes opgeborgen. Bij aanvang van de behandeling was het noodzakelijk om loszittende onderdelen te fixeren. Veiligheidshalve werd de volledige zone waar de beschildering tekenen van verwerking vertoonde als te fixeren beschouwd.

Bij onderzoek van de lacunes werd vastgesteld dat er zich geen matte verflagen bevonden in de onderliggende lagen. Daarom werd er gekozen voor een fixatie met was-hars, een mengsel dat bestaat uit 90% bijenwas en 10% dammarhars. Het was-harsmengsel werd d.m.v. een warme spatula op het object aangebracht en bedekt met een stukje transparante, hittebestendige folie⁶. De folie zorgde ervoor dat be-

schadigingen van de warme spatula vermeden werden. De warme spatula zorgde ervoor dat de smeltende was-hars zich uitspreide en aan de loszittende verflaag hechtte. Nadien werd alle overtollige was-hars verwijderd. Dit gebeurde door middel van een warmeluchtblazer en wattenstaafjes gedrenkt in white-spirit. Bij deze handelingen dienen blaaskracht en de temperatuur zorgvuldig gecontroleerd te worden. De schimmel die we hier op de achterzijde van de plank terugvonden was 'witrot'. Deze was duidelijk te herkennen aan het uiteenvallen van het hout in fijne vezels. Om verdere aantasting tegen te gaan, was het noodzakelijk deze te bestrijden.

De niet gepolychromeerde achterzijde werd daarom met behulp van een varkensharenborstel ingestreken met aangepast bestrijdingsmiddel. Deze eenvoudig te hanteren vloeistof dringt diep in het hout.

Het in kaart brengen van het stratigrafisch onderzoek gebeurde d.m.v. een microscoop en scalpel met smal lemmet. Op het beeld werden hiervoor meerdere 'venstertjes'⁷ gemaakt. De resultaten van de stratigrafie werden vervolgens in de computer omgezet om zo een duidelijk en visueel beeld te krijgen van de gehele opbouw van de verflagen. Omdat het beeld door zijn vele verflagen aan vormverlies lijdt, is het aangewezen alle lagen in kaart te brengen en zo te zoeken naar de originele of de interessantste verflaag. Dit onderzoek is nog lopende.

consensus met alle betrokken partijen. Na het retoucheren zal de leesbaarheid verbeteren. Verder is het noodzakelijk om over het geheel een beschermingslaag te leggen, niet alleen om de kleuren zijn volle diepte terug te geven, maar vanzelfsprekend ook ter bescherming van het beeld. Deze beschermingslaag, een microkristallijne was, zal aangebracht worden door middel van een borstel en zal nadien met een doek lichtjes opgewreven worden.

IV. Evaluatie

We bezitten enkele schaarse vermeldingen van een beeld in de Kuipersstraat, gedetailleerde gegevens ontbreken echter.

Door beperkte informatie was het onmogelijk een correcte iconografische duiding te maken. Vele vragen zijn onbeantwoord gebleven. Betrof het hier daadwerkelijk een madonna, of betrof het aanvankelijk een andere heilige? Vele sporen leidden naar een gerecu-pereerd beeld.

Omdat op het beeld een groot aantal verflagen terug te vinden zijn, is de kwaliteit van het beeld moeilijk te bepalen. Met de huidige gegevens mag men stellen dat het beeld niet de hoogst artistieke kwaliteiten in zich draagt. Het betreft hier een werk met vooral eigentijdse socio-culturele waarden.

*Toon Van Campenhout,
Student 2de meestergraad
Conservatie en Restauratie Polychromie
aan de Hogeschool Antwerpen*

Een eventuele vrijlegging zal volgen in

Een recente foto, tijdens de behandeling
(Foto: Toon Van Campenhout)

Noten:

1 A. Thyssen, *Antwerpen vermaard door den eeredienst van Maria*, Antwerpen, 1902, p. 196; A. Thyssen, *Antwerpen vermaard door den eeredienst van Maria*, Antwerpen, 1922, p. 166; Briefwisseling 'Voor Kruis en beeld' 1954-1995: brief Stad Antwerpen d.d. 31 mei 1966, gesigneerd E. Zanen en J. Posson, aan: *vzwd Voor Kruis en Beeld*, Antwerpen (LM.27/5, Onderwerp: 'Kruisbeelden en O.L.V.-beelden in de Stad', Referentie: D4/G/66/6010).

2 A. Thyssen, *o.c.*, 1902, p. 196.

3 A. Thyssen, *o.c.*, 1922, p. 166.

4 Schimmel: *Asterostroma* spp.

5 Hars uit takken en stam van de heester *Pistacia leutiscus*.

6 Melinex®

7 Welomlijnde zone waarin trapsgewijs de opeenvolgende verflagen worden vrijgelegd.

Gevelbeelden – herplaatsing

Rechts: Ward Buys, jan. 2003
Onder: De Madonna van de oud-scouts in 2001, na de afname aan de pastorievleugel, in bewaring bij 'Voor Kruis en Beeld'.

Vele Mariabeelden, met hun laat barokke praal vormen een opvallend accent op hoekpanden en gevels, anderen doen het wat eenvoudiger. En dan zijn er ook de nederige. Maar allen zijn gelijke getuigen van onze Mariadevotie, van onze volkse cultuur.

Nederig vooral is het plaasteren beeldje in de tuin van de Sint Pauluskerk, tegen de muur van een zijgebouw.

Op vraag van de oud-scouts 10de Sint Paulus, nam Ward Buys, lid van onze vereniging, het initiatief om het beeld hier te herplaatsen. Deze Madonna was sinds 1970, bevestigd tegen de muur van het scoutslokaal, nabij de Potagiepoort, zij is nu verhuisd het hoekje om.

Het mooi opgekuiste en herschilderde beeld werd geplaatst op een nieuwe console. Naar een opmetingstekening van de oude luifel werd deskundig een nieuw koperen exemplaar vervaardigd. Proficiat voor deze inspanning!

Etienne van Caster

De restauratie door Kim Raymakers van de Madonna met Kind op de binnenkoer van het Hof van Liere

Zoals reeds in voorgaande nieuwsbrief werd meegedeeld¹, heeft het beeld op verschillende plaatsen in Antwerpen gestaan. Hieruit kunnen we concluderen dat het vermoedelijk aangepast werd aan elke nieuwe plaats. Er werden een heleboel restauraties uitgevoerd in cement, waarschijnlijk in twee fasen en door verschillende personen. Er is duidelijk verschil in de beeldhouwkundige kwaliteit van de oude restauraties. Het merendeel werd uitgevoerd door een geoefend persoon, sommige delen waren van mindere kwaliteit. Al de cementrestauraties waren verankerd met ijzeren doken wat voor enorme schade zorgde. Het ijzer dat bij oxidatie een volumetoename kent, veroorzaakte spanningen waartegen de steen niet bestand was. Het resultaat was het barsten van de steen, wat het geheel onstabiel maakte. Er vielen reeds stukken naar beneden.

Problemen

De ijzeren dook in de rug zorgde ervoor dat het bovenlichaam horizontaal afgescheurd was van het onderlichaam. Het kindje Jezus was volledig in cement bijgeboetseerd (oude restauratie) en gemonteerd aan Maria met een ijzeren dook.

De aansluiting met de sokkel (inhoudend beide voeten), werden vervaardigd in cement.

De sokkel dateert van de 20ste eeuw, vermoedelijk werd hij, ofwel vervaar-

digd met recuperatiemateriaal van de oude sokkel, of naar model van de eerste sokkel. De drie engelenhoofdjes in de sokkel verwerkt zijn in terracotta. Of deze origineel zijn, kon niet achterhaald worden.

Door de grote problemen die de ijzeren doken veroorzaakten werd er besloten om het beeld te demonteren en in het atelier te behandelen. Enkel op deze manier konden alle doken vervangen worden door roestvrij staal. Grote en zware losse stukken steen werden opnieuw verlijmd met een chemische verankeringsmortel. Kleine haarscheurtjes werden ingeboord om nadien te injecteren met epoxy.

Plastisch herstel en herschilderen

Het plastisch herstel bij Maria en Jezus bestond uit twaalf details, waaronder de plooiën van het kleed, de haarlokken, de aansluiting tussen Maria en Jezus en deze tussen beeld en sokkel. Al deze herstellingen werden uitgevoerd met een hydraulische kalkmortel.

Evenveel aandacht vergde het herstel van de sokkel: o.a. alle engelenhoofdjes en eveneens de vleugels.

De laatste stap was het herschilderen van het beeld. Vermits er zo weinig gegevens over de originele kleurenzetting terug te vinden waren, werd geopteerd om beeld en de sokkel te herschilderen in de kleur van de steen.

Het kroontje en de scepter van Maria

De in 2003 gerestaureerde Madonna van de 'Madonnakoer' in de Prinsstraat 13. (Foto's Kim Raymakers)

werden van hun koperoxidatie ontdaan. De nog aanwezige verguldsels werden gefixeerd en de lacunes getoucheerd. De koperen luifel was nog in zeer goede staat. Er werd besloten het groene patina te bewaren omdat die een beschermlaag voor het koper vormt.

Artikel gereduceerd uit het gedetailleerd restauratiedossier van Kim Raymakers, in samenwerking met collega-restauratrice Els Malyster.

1: Zie: Wim Strecker, 'Erfgoed gespaard: een Madonna van de Suikerrui in de Prinsstraat', in: 'Nieuwsbrief...' nr. 3, 2^e j. (2003), nr. 2, p. 6-7.

Nota van de redactie

De eigenaar van het pand Suikerrui 18 heeft Kim Raymakers gevraagd in 2004 het hedendaagse beeldje, geplaatst in de jaren 1925, te restaureren. Zie vorige 'Nieuwsbrief...', nr. 3, 2^e j. (2003), nr. 2, p. 7 (foto 3).

VOORZITTER: Leo Delwaide, Antwerpen.

ERELEDEN: Karel Boeckx, Hoogstraten • M.F. Cloos, Berchem • Theodora Janssen-Arts, Vosselaar • Georges Leclair, Kontich • Gabriella Moortgat, Breendonk • Louis Stas-Donvil, 's Gravenwezel • Georges Van Eessel, Kapellen.

STEUENDE LEDEN: Begga Andries, Berchem • L. Berndsen-Scholtz, Antwerpen • Dree De Vries, Vilvoorde • Paul Govaerts, Merksem • Brouwerij Haacht, Borgerhout • Robert Holtrust, Essen • NV Imopan, Kontich • Regina Jacobs, Antwerpen • Jean Mertens de Wilmars, Antwerpen • Anne Marie Smekens-De Vrieze, Schoten • Erik van Alsenoy, Beveren • Jacques Wirtz, Schoten.

LEDEN: Suzanna Arnou, Brasschaat • M. Avonts, Hemiksem • L. Baeck, Wilrijk • Walter Baisier, Antwerpen • Lode Baplue, Brasschaat • André Beckers, Deurne • Jos Berckmans, Wilrijk • Gerarda Beukelaer, Antwerpen • Antoine Blondeau, Zoersel • Eva Brouwer, Antwerpen • Ward Buys, Merksem • Michel Buytaert, Wilrijk • Henri Cant, Deurne • Jacqueline Charon, Broechem • Magda Claesen, Wilrijk • Jacq. Coens, Broechem • Eva Coltof-Brouwer, Antwerpen • Maria Cools, Antwerpen • Françoise Corluy-Schaffers, Wilrijk • Dirk Couturier, Wilrijk • Stefan Croenen, Schilde • Maurice D'Hoore, Boom • Michèle Dauwe-Van Doosselaere, Brasschaat • Thierry de Barsy, Antwerpen • Magda De Beuckelaer, Antwerpen • Jozef De Bleser, Merksem • Pierre De Deken, Berchem • Emiel De Fleurquin, Edegem • Alfons De Meulder, Merksem • Christel De Meulder, Kontich • Lucas De Ruysser, Antwerpen • Henri De Sagher, Puurs • Anne De Swaef, Antwerpen • Gustaaf De Wilde, Mortsel • Margriet Dedroog, Merksem • Marie-Mad. Deloof, Antwerpen • Dienstmaagden vzw, Antwerpen • Jacques Dierckx, Antwerpen • Guy Diercxsens, Hove • Jos Dobbeleers, Antwerpen • Driessen-Van Rossum, Antwerpen • Paul Durt, Edegem • Luk Fabré, Wilrijk • Freddy Franck, Berchem • Maria Geerinck, Boechout • Baudouin Goeminne, 's Gravenwezel • Marc Groetaers, Wilrijk • Jan Gypen, Kontich • Philippe Hernould, Antwerpen • Michel Hertoghe, 's Gravenwezel • Elisa Huysmans, Antwerpen • Georges Impens, Antwerpen • Jacques Istas, Schilde • Wieland Janssens, SNIN London • Karo, Schoten • Bernadette Kiebooms, Boechout • KONHEF vzw, Antwerpen • Ghislain Lamiroy-Foket, Hove • Frans Lauwers,

Antwerpen • François Leconte, Mortsel • Legioen Kleine Zielen, Antwerpen • Paul Lemmens, Brasschaat • Rosa Lenssens, Berchem • Paul Leysen, Deurne • Marcelle Lombaerts-Van den Bril, Boom • Jean Pierre Loos, Edegem • Willy Lucidarme, Nieuwpoort • Bruno Luyten, Puurs • Pascal Mallien, Schilde • Jozef Marijssse, Merksem • Gerda Marin, Antwerpen • Henriette Mcintyre, Antwerpen • Etienne Meert, Antwerpen • Paul Meulendijks, Deurne • Paul Meeus, Antwerpen • Dominique Moorkens, Ranst • Chr. Museum, Berchem • Willem Nollet, Hove • Hugo Nys, Borsbeek • Paula Onghena, Wilrijk • Johanna Peeters, Deurne • Ria Penders, Ekeren • Herman Pepermans, Berchem • Albertus Roevens, Brasschaat • Martha Rombouts, Edegem • Freddy Rouchet, Merksem • Veronique Saverys, Aartselaar • Augusta Sluys, Antwerpen • Michel Smets, Antwerpen • Paula Sörnsen, Merksem • St.Paulusvrienden, Antwerpen • Wim Strecker, Antwerpen • Anna Tirelire, Berchem • E. Torfs, O.-L.-Vrouw-Waver • Trevis IMMO, Brasschaat • Roelans Ulrix, Wommelgem • Henri Umans, Lier • Jan Valvekens, Antwerpen • Armand Van Bortel, Deurne • Marc Van Bouwel-Lembrechts, Deurne • Joseph van Caster, Antwerpen • Etienne van Caster, Mortsel • Guido Van Damme, Aartselaar • Jean van de Put, Berchem • Yves van de Werve de Vosselaer, Schilde • Jozef Van de Wiele, Antwerpen • Van Den Bossche, Vorselaar • Paul van den Hove d'Ertsenryck, Zandhoven • Guido Van Den Sande, Ekeren • Theo Van der Auwera, Westmalle • Lucas Van Gelder, Hove • Hilda Van Gool, Antwerpen • Simonne Van Heurck, Antwerpen • Paul VanHonsebrouck, Knokke-Heist • Ivo Van Hoorebeke, Wilrijk • Ann Van Houtte, Antwerpen • Ferdinandus Van Hoydonck, Hove • Benoit van Lidth de Jeude, Antwerpen • Nicole Van Look, Ekeren • Paul Van Mechelen, Aartselaar • Mathieu Van Mirlo, Borgerhout • Frank Van Oorschot, Antwerpen • Elza Van Suetendael, Berchem • Walter Van Thillo, Berchem • Armand Vandeplass, Antwerpen • Karel Vanderhoeght, Berchem • Ernest Vanderlinden, Berlaar • G. Vanhalme, Harelbeke • Emiel Vanhamme, Mortsel • Frank Van Oorschot, Antwerpen • Ronald Vanoystaeyen, Boechout • R. Vekemans, Lier • Chris Verbeeck, Hove • Gilberte Verstrepen, Mechelen • Nicole Vercruysse, Wilrijk • Pierre Verelst, Antwerpen • Josette Verschaeren, Wilrijk • Antoon Verstreken, Antwerpen • Denise Verstrepen, Brasschaat

Mededelingen

• Onze *Vrienden* zullen zeker overtuigd zijn van het nut van hun aanmoediging én financieële bijdrage die onze vereniging erwaart bij het uitvoeren van de werkzaamheden. Het aanbrenge van andere geïnteresseerden blijft welkom. Ook uw suggesties zien wij tegemoet!

Ingesloten vindt u een stortingsbulletin voor 2004. De *vrienden* die hun storting hebben overgemaakt in het najaar 2003 staan nu vlug terug voor een nieuwe uitnodiging. Wij rekenen op uw begrip.

• **Madonnagevelbeeld Engelse Beurs – Grote Goddaard:** dossier ingediend bij *Monumentenzorg stad Antwerpen*, voor de aangekondigde *Monumenten- en welzijnsprijs 2004*. Hier vielen we buiten de prijzen. Waren winnaar de architecten Verdickt en Verdickt voor de verbouwing van een magazijn in de Oranjestraat.

• **Academie voor Schone Kunsten.**

De eerste helft van maart 2004 worden de beelden *Paradijsstraat - Pieter van Hobokenstraat*, en *Lange Doornikstraat* afgenomen en overgebracht naar het restauratie-atelier Blindestraat 9, 2000 Antwerpen. De restauratiewerkzaamheden worden uitgevoerd door studenten, onder leiding en toezicht van docente Carolien van der Star.

• De twee dossiers in 2003 ingediend bij de dienst Monumentenzorg van de Provincie Antwerpen, en twee dossiers bij de dienst Monumenten en Landschappen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, zijn

aanvaard voor een onderhoudspremie.

Het betreft vier madonnabeelden: (1) *Korte Nieuwstraat – Sint-Pieter-en-Paulusstraat*, en (2) *Sint-Pieter-en-Paulusstraat – Jezuitenruï enerzijds*; (3) *Sint-Rochusstraat* en (4) *Sint-Andriesstraat* anderzijds.

• Vier uit te voeren werken, in situ door Dirk Lenaerts:

- (1) *Lange Nieuwstraat – Parochiaanstraat*
De voorbereidende activiteiten voor de restauratie, o.a. het plaatsen van de stelling in overeenstemming met de veiligheidsvoorschriften van '*De Lijn*' verliepen moeizaam. Eindelijk dit onderwerp kant en klaar, lieten de weersomstandigheden zich niet langs hun gunstigste kant ervaren. Toch wordt er gewerkt aan het beeld *Johannes Nepomuc*.

- Vervolgens zullen de *madonnabeelden* in de (2) *Kloosterstraat* en de (3) *Haarstraat* hun herstelbeurt ondergaan.

- Dirk Lenaerts zal zich ook ontfemen over (4) de *sokkel* in de *Prekersstraat*, zodat het madonnabeeld, nu nog in afwerking in de Academie, zou kunnen teruggeplaatst worden.

• In januari 2004 raasde de storm eveneens in de *Pieter van Hobokenstraat*. De banderol van de *Madonna Nuestra Señora de la Soledad* werd gedeeltelijk afgerukt, in februari viel deze geheel naar beneden. De herstellingen worden verder besproken.

• Voor *Kruis en Beeld* 70 jaar jong. Dit wordt gevierd in het najaar.

Info en colofon

Vrienden van de Antwerpse Madonna's ter ondersteuning van de werking van de vereniging 'Voor Kruis en Beeld' vzw, Lange Lozanastraat 92, 2018 Antwerpen.

Een jaarlijks lidmaatschap kost € 30, steunende leden betalen € 125 en ereleden €250 (fiscale aftrek mogelijk). Storten kan op het rekeningnummer 000-00 00 00 04-04 van de Koning Boudevijnstichting, Brederodestraat 21 Brussel, met vermelding *Voor Kruis en Beeld (vriendenkring)*.

Lay-out en foto's (tenzij anders vermeld) Wim Strecker, info@strecker.be – www.strecker.be 'Beeld en document'

Herplaatste Madonna Borzestraat - Lange Nieuwstraat

Op vrijdag 5 december 2003 heeft restauratrice An Tant het door haar gerestaureerde en gepolychromeerde madonnabeeld Borzestraat 28 – Lange Nieuwstraat, teruggeplaatst. De volledige restauratie van dit houten beeld liet vijf jaar op zich wachten. De luifel voor dit beeld is eigenlijk te klein. De toelating door brouwerij Haacht, een inkeping te maken in de muur, waardoor het beeld dieper onder de luifel zou geplaatst zijn en hierdoor beter beschermd zou worden, werd intussen helaas ingetrokken.